

Derleyenler
M. ERDEM ÖZGÜR - ALPER DUMAN
ALP YÜCEL KAYA
Türkiye'de İktisadi Düşünce

İletişim Yayınları 2556 • Araştırma-İnceleme Dizisi 422
ISBN-13: 978-975-05-2295-6
© 2017 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 2017, İstanbul

EDITÖR Tanıl Bora
YAYINA HAZIRLAYAN Hakan Mihçı
DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç
KAPAK Suat Aysu
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Remzi Abbas

BASKI Sena Ofset • SERTİFİKA NO. 12064
Litros Yolu, 2. Matbaacılar Sitesi, B Blok, 6. Kat, No: 4NB 7-9-11
Topkapı, 34010, İstanbul, Tel: 212.613 38 46

CILT Güven Mücellit • SERTİFİKA NO. 11935
Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları • SERTİFİKA NO. 10721
Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

Derleyenler
M. ERDEM ÖZGÜR - ALPER DUMAN
ALP YÜCEL KAYA

Türkiye'de İktisadi Düşünce

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	7
İSTER İSTEMEZ KARŞILAŞTIRMALI VE DIŞA BAĞIMLI İKTİSADİ DÜŞÜNCE TARİHİMİZ: GÖZLEMLER VE SORUNLAR EYÜP ÖZVEREN.....	13
OSMANLI İKTİSAT DÜŞÜNÇESİNDE BİR KALKINMA STRATEJİSİ OLARAK ÖRNEK ALMA SEVEN AĞIR.....	49
19. YÜZYILDA OSMANLI İMPARATORLUĞU İÇİN BİR İHTİMALİN TARTIŞILMASI: MEHMET SADIK RIFAT PAŞA VE KAMERALİZM İLİŞKİSİ AHMET SÖNMEZ.....	93
LİST'İN İKTİSADİ DÜŞÜNÇESİNİN "TÜRKLEŞTİRME SÜRECİ" ÜZERİNDEKİ YANSIMALARI METİN SARFATI.....	131
KEMALİZMİN EKONOMİ POLİTİĞİNDE UNUTULMUŞ BİR SAYFA: "GÜDÜMLÜ EKONOMİ" KAAN ÖĞÜT - CENK YALTIK.....	169

KADRO'NUN MADDECİ TARİHYAZIMI: OSMANLI VE TÜRKİYE TARİHİNDE DEREBEYLİK REJİMİ	
M. ERDEM ÖZGÜR - ALP YÜCEL KAYA.....	199
“YENİ TOPLUM DÜZENİ” ARAYIŞINDA PEYAMİ SAFA VE FRANSIZ LIBERALLERİ	
BURAK GÜRBÜZ.....	233
AVUSTURYA İKTİSADINDAN ÜÇÜNCÜ YOLA: TÜRKİYE YILLARINDA WILHELM RÖPKE	
ERCAN EREN.....	261
SERTEL VE BORATAV: ÖZYÖNETİM MODELLERİ	
ALPER DUMAN.....	303
YAZARLAR	325

ÖNSÖZ

Bu kitap kapsamlı bir Osmanlı ve Türkiye iktisadi düşünce tarihi kitabı değildir. Kitabı oluşturan makaleler Türkiye iktisadi düşünce tarihi üzerine daha önceden incelenmiş konuları derinlemesine ele almaktan ziyade daha önce gündeme gelmemiş konuları tartışmaktadır. Bu çerçevede makaleler şu üç noktada katkı sunmaktadır: Birinci nokta, Türkiye’de iktisadi düşüncenin gelişiminde dış dünyadan gelen fikirlerin yerel bağlamda etkileşimi ve sınırlı da olsa Türkiye’de ortaya çıkan iktisadi düşüncenin dış dünyaya etkisine odaklanmaktadır. İkinci nokta, iktisadi düşüncenin genel iktisadi ve toplumsal gelişmelerle ilişkisini vurgulamaktadır. Üçüncü nokta, iktisadi düşüncenin kitlelere yayılma yollarını göstermektedir.

İktisadi düşüncenin gelişmesi farklı oranlarda esinlenme, tartışma, eleştiri içererek hep etkileşimle olmuştur. Adam Smith’in iktisadi büyümede başrol verdiği işbölümünün izlerini Eski Yunan’a, meşhur örneği toplu iğne fabrikasının izlerini de 11. yüzyıl İslâm ekonomisine kadar sürmek mümkündür. David Ricardo’nun hayatı Adam Smith’in *Ulusların Zenginliği*’ni okuyunca değişmiştir. Adam Smith Fizyokratlardan, List Hamilton’dan etkilenmiştir. *Ulusların Zenginliği*’ni bu kadar kalıcı yapan dönemindeki iktisadi düşüncenin başa-

rılı bir sentezi olmasıdır. Ama bu sentezi de dünyaya tanıtan ve yayan, döneminin iktisat kitapları *best-seller*'i Jean-Baptiste Say'ın kendi Adam Smith yorumu ve aracılığıdır. Liberal düşüncenin Osmanlı coğrafyasında gündeme yerleşmesinde de Say tercümesi belirleyicidir. Düşüncelerin etkileşiminde ulusaldan daha fazla uluslararası boyutun ön plana çıktığı görülmektedir. Uluslararası iktisadi düşünce tarihinde gerçekten de yeni düşünce bulmak pek mümkün değildir; geçmişe gittikçe düşünce kökenlerine ulaşılabilir. Düşünce düşünceyi doğurmuş, iktisatçılar tartışarak ve eleştirerek yeni düşünceler ortaya çıkarmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda bilindiği kadarıyla iktisadi düşüncenin kökenleri 18. yüzyılda görünür hale gelmiştir. Ancak iktisat kurumsallaşmasını henüz tamamlamadığı için daha çok siyaset ve amme idaresi (kameral bilimler) gibi yönetimle ilgili çevrelerden bazen örnek alma bazen de uyarılama yoluna gidilerek Avrupa ülkelerindeki iktisadi tartışmaların içine girilmiştir. İlerleyen dönemlerde, özel mülkiyet, serbest ticaret, tarım-sanayi ilişkisi, vergiler gibi konular ele alınmıştır. Dış dünya ile etkileşim kısmi olarak teorik kısmi olarak uygulamaya yönelik noktalara odaklanmıştır. Etkileşim sonucu gelen düşünce yerel dinamikler bağlamında yontulmuş, şekillendirilmiştir. Bu bağlamda denilebilir ki düşünce tek bir kanaldan değil farklı kanallardan beslenmiş, yerelleşmiştir. Başka bir ifadeyle, Türkiye'deki iktisadi düşüncenin gelişiminde yerel dinamikler, tartışmalar ve uygulamalar belirleyici olmuştur. Uygulama yönü ağır basan bu tartışmalarda Avrupa kaynaklı yaklaşımlarla etkileşimin farklı boyutlarını Özveren'in çalışmasında izlemek mümkündür. Ağır, tarihsel perspektiften bu etkileşimin aşamalarını ele almıştır. Etkileşimi bir örnek üzerinden, kameralist fikirlerin Osmanlı'ya etkileri bağlamında tartışan Sönmez, Eski Yunan ve İslâm düşüncesinin uzantıları ve devamlılığına vurgu yapmıştır. Sarfati'nin incelemesinde List'in görüşlerinin Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemi ile Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki "Türkleştirme" politikasına evrimi ele alınmıştır. Gürbüz'ün makalesinde görül-

düğü üzere, Peyami Safa'nın Cumhuriyet'in farklı dönemlerinde ortaya çıkan görüşleri Fransız liberallerinin arayışlarını yansıtmıştır. Etkileşimde yerleşme boyutunun sınırlı hatta tek yönlü olduğu örnekler de vardır. Ögüt ve Yaltrak "güdümlü ekonomi" kavramının Gaëtan Pirou çevirisiyle Türkiye'de kuvvetli bir şekilde gündeme gelmesini vurgularken, Eren'in çalışması Wilhelm Röpke çevirilerinin Türkiye'de üniversite çevrelerine etkisine ışık tutmaktadır. Ama bu etkileşimin Özveren'in altını çizdiği gibi içeriden dışarıya doğru olduğu az sayıda istisnası da vardır. Özgür ve Kaya'nın tartıştıkları Kadro yazarlarının iktisat tarihi okuması, Duman'ın incelediği Murat Sertel ve Korkut Boratav'ın özyönetim makaleleri Türkiye'den dünya yazınına önemli katkılar olarak farklı bir etkileşim kanalını göstermektedir.

Türkiye'de iktisadi düşünceyi toplumsal dinamiklerden ayrı düşünmek mümkün değildir; bunlardan ayrı bir teorik alan ve akım hiçbir zaman görülmemiştir. Özveren'in deyişiyle Türkiye'de iktisadi düşünce politika çekişlidir. Kriz ve reform dönemleri düşünce ve tartışmaları yoğunlaştırmaktadır. 18. yüzyıl sonunda girilen "devrim çağı"nda gündeme gelen Avrupa'daki elçi rapor ve layihaları, 1840 Tanzimat reformları ile birlikte ivme kazanan gazete yazıları, çeviriler ve telif eserler, 1908 devrimi ile yaygınlaşan dergi ve gazete makaleleri, 1929 Büyük Bunalımı sonrası çeviriler ve makaleler, 1970'lerin krizi ile gündeme gelen akademik makaleler iktisadi düşüncedeki "hararet"in arttığını göstermektedir. Bu bağlamda kitaptaki bütün makalelerde iktisadi geri kalmışlığa dair tartışmaların izleri vardır. Bazı makaleler iktisadi gelişmeye odaklanan ödünç almaya, bazıları ise yeni bir toplumsal düzenleme ve örgütlenme üzerine düşünmeye yöneliktir. Ağır, uzun dönemli geri kalmışlığa çözüm arayışında örnek almanın bir kalkınma yöntemi olarak sunulmasını ele alır. Sönmez Tanzimat reformlarının kökenlerini kameralist düşüncenin Osmanlı İmparatorluğu'na aktarımında arar. Sarfati'nin çalışmasında çözülen Osmanlı toplumu ve kötüye giden bir ekonomi bağlamında milli iktisat düşüncesinin gelişimi ve bununla birlik-

te gayrimüslim topluluklar üzerindeki yıkıcı etkisi tartışılmıştır. 1920'lerdeki liberal politikaların görece başarısızlığı ve Büyük Bunalım'la çıkmaza girmesiyle bir çözüm arayışı olarak güdümlü ekonominin devlet katında 1930'larda gündeme gelmesi Ögüt ve Yalın tarafından sorgulanmıştır. Gürbüz ise Peyami Safa'nın Cumhuriyet dönemindeki gel-gitleri ve arayışlarını Fransız liberallerinin görüşleri ve arayışları çerçevesinde incelemiştir. Eren, Nazi Almanyası'ndan kaçmak durumunda kalan Wilhelm Röpke'nin İstanbul yıllarını ve çalışmalarının İstanbul Üniversitesi'ne yansımalarını ele almaktadır. Bu dönemin önemi Röpke'nin daha sonraki eserlerinin temellerini atmış olmasıdır. Duman, 1970'ler dünya krizindeki farklı ülke deneyimlerinden yola çıkarak Türkiye için bir örnek olabilecek özyönetim modelleri tartışmasını ele alır. Bu tartışmada Murat Sertel ve Korkut Boratav gibi iktisat literatürünün iki farklı kanadında yer alan iki iktisatçının dünya literatürüne özgün katkılarını vurgular. Özveren'in de altını çizdiği gibi Murat Sertel yanında Türkiye'den dünya literatürüne bir başka özgün katkı sunan düşünce hareketi *Kadro* dergisi ve yazarlarıdır. Özgür ve Kaya Kadrocuların maddeci iktisat tarihi yaklaşımları bağlamında gündeme getirdikleri Osmanlı'dan Türkiye'ye devrolan feodal yapı analizini geç Osmanlı, erken Cumhuriyet dönemi iktisat tarihi yazını çerçevesinde tartışmaktadır.

Türkiye'de iktisadi düşünce doğal olarak farklı yollardan yayılmıştır. İktisadi düşüncenin sistematikleşmeye başlamasında Avrupa'dan İstanbul'a gönderilen tavsiyeleri içeren raporlar ve layihalar önemlidir. Sönmez'in çalışmasında Avrupa'da bulunan elçilerin kişisel ve diplomatik ilişkileri ve gözlemleri sayesinde edindikleri fikirlerin bunlar aracılığıyla İstanbul'a etkisi değerlendirilmiştir. İktisadi düşüncenin daha geniş kitlelere yayılması Tanzimat'tan sonra gazetelerin yaygınlaşması, çevirilerin ve telif eserlerin yayımlanması ile olmuştur. Özellikle politik iktisadın üniversitelerde ders olarak okutulması ve ders kitaplarının basılması ile bu süreç ivme kazanmıştır. Bunu Ahmet Mithat Efendi gibi kendisine yöneticiler kadar geniş kit-

leleri de muhatap alan entelektüellerin (*public intellectual*) genel tartışmaları ve polemikleri ile iktisadi düşüncenin popüleşmesi izlemiştir. Ağır'ın çalışması bir yandan örnek almanın bir kalkınma stratejisi olarak gelişimini izlerken, diğer yandan iktisadi düşüncenin yayım yollarının gelişimini de bu çizgide vermektedir. II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde gazeteler kadar dergiler de düşüncenin yayılmasında etkili olmuşlardır. Sarfati'nin List etkisinin izini sürdüğü Ziya Gökalp ve Moiz Kohen makaleleri, Gürbüz'ün liberalizm tartışması bağlamında incelediği Peyami Safa'nın makaleleri, Özgür ve Kaya'nın değerlendirdiği *Kadro* dergisi bu sürece örnek teşkil etmektedir. Bu dönemdeki listeye çeviri ve telif kitapları da eklersek Ögüt ve Yaltrak'ın güdümlü ekonomi görüşünün yansımalarını bulduğu Ahmed Hamdi Başar'ın Gaëtan Pirou çevirisi, Eren'in incelediği Röpke kitapları ve çevirileri bu kitapta yer alan örneklerdir. Diğer taraftan yayımların artması ile entelektüellerin tartışma ve polemikleri ön plana çıkmıştır. Bunlara örnek olarak kitapta da incelendiği üzere Cumhuriyet döneminde İsmail Hüsrev Tökin gibi tarihsel materyalizmin izinde özgün ya da Peyami Safa gibi liberalizmin krizi sonucu arayış içinde yaklaşımlar ortaya koyanları saymak mümkündür. 20. yüzyıl içerisinde iktisat disiplininin kurumsallaşması, mesleki örgütlenme ve akademik dergilerin ön plana çıkması ile iktisadi düşünce kendine yeni bir kulvar açmıştır. Duman'ın karşılaştırmalı olarak incelediği Murat Sertel ve Korkut Boratav öz yönetim modellerinin yer aldığı uluslararası iktisat dergileri örnek verilebilir. Özveren ise makalesinde farklı bir boyutta, iktisadi düşüncenin Osmanlı İmparatorluğu'nda gelişme kanallarının Osmanlı iktisadi düşünce tarihi üzerine yapılmış üç çalışma tarafından nasıl yorumlandığını tartışır.

Türkiye'de iktisadi düşüncenin gelişimi üzerine farklı konu ve perspektifleri bir araya getiren bu derleme gösteriyor ki, bu alan daha fazla araştırma ve çalışmaya muhtaçtır, hatta Özveren'in altını çizdiği gibi Türkiye'de iktisadi düşüncenin tümüne ilişkin kapsayıcı nitelikte bir başvuru kitabı yoktur, dolayısıyla böylesine bir kitap yazılmayı ve yazarını beklemektedir.

9 Mayıs 2014 tarihinde Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi'nde düzenlenen VII. İktisadi Düşünce Girişimi Çalıştayında sunulan bildiriler bu kitabı ortaya çıkarmıştır. Ev sahipliği için Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi'ne müteşekkiriz.

İSTER İSTEMEZ KARŞILAŞTIRMALI VE DIŞA BAĞIMLI İKTİSADİ DÜŞÜNCE TARİHİMİZ: GÖZLEMLER VE SORUNLAR

EYÜP ÖZVEREN

Giriş

Bu yazıda Türkiye coğrafyasında (uzun) zaman içinde iktisadi düşüncenin gelişimi ve bu gelişimin iktisadi düşünce tarihinde nasıl yansıtıldığı ele alınacaktır. Bu çerçevede, “iktisadi zihniyet” ile başlayan, “ulusal gelenek”, ve “uluslararası etkileşim” ile günümüze kadar gelen yaklaşımların artı ve eksileri değerlendirilecektir. Ödünç alınan çerçeveler ve kavram dağarcığıyla geliştirilmiş bir iktisadi düşünce tarihinin, bunu açıkça kabul etsin veya etmesin, ister istemez karşılaştırmalı olduğu gerçeğinin altı çizilecektir. Eğer karşılaştırmalılık bu iktisadi düşünce tarihinin kaçınılmaz bir boyutu ise, o zaman, hangi bağlamlarda, hangi karşılaştırmaların ne gibi açıklamalar getirebileceği irdelenecektir. Son olarak, iktisadi düşüncemizin dış dünya ile içine girdiği yoğunlaşarak süren etkileşim sürecinin “eşitsizlik” boyutu, hem “eşitsiz mübadele” hem de “bakışsızlık (asimetri)” bakımından ele alınacak ve bu çerçevede Türkiye’de iktisadi düşüncenin geleceği ile ilgili bir değerlendirmeye gidilecektir.

İktisadi düşünce ve iktisadi düşünce tarihi

İktisadi düşünce her ülkede aynı derecede gelişmek durumunda değildir. Kimilerinde daha çok, kimilerinde daha az gelişmiş olabileceği gibi, kimi ülkelerde “Antik Yunanistan gibi” “Altın Çağ”ı çok daha erken yaşamış, kimilerinde de “İngiltere veya İsveç gibi” “Altın Çağ”ına çok daha geç ermiş olabilir. Kimi ülkelerde belirgin ve dikkate değer bir iktisadi düşünce –henüz– ortaya çıkmamış olabilir. Burada kastedilen klasik anlamda bir iktisadi düşüncedir ki bunun da ölçütü kendinin ayırında olmakta yatar. Yoksa örtük, gömülü (*tacit*) bir iktisadi düşünce gündelik yaşamını sürdüren hemen her toplumda, folklorik kalıttan atasözlerine kadar pek çok düzlemde karşımıza çıkar. “Damlaya damlaya göl olur” gibi atasözlerinde yansımaları bulan bu tür iktisadi düşünceye “bilmeden iktisadi düşünce” diyebiliriz ki bu durum bize biraz Fransız yazar Molière’in (1622-1673) yaşamının son yıllarında kaleme aldığı ve merkantilist dönemin dediği dedik Maliye Bakanı Jean-Baptiste Colbert’i (1619-1683) hedef aldığı rivayet edilen 1670 tarihli *Le Bourgeois Gentilhomme* adlı başyapıtındaki yaşamı boyunca farkında olmadan düzyazı konuşup da ancak bunu sonradan öğrendiğinde çok etkilenen, aristokratlaşmak için çırpınan burjuva Jourdain karakterini anımsatır.¹

İktisadi düşüncenin varlığı ya da yokluğu, ya da varolup da bunun bilinçli bir çabanın ürününe dönüşüp dönüşmediği, kendi başına bir iktisadi gelişmişlik durumunu göstermez. En azından modern tarih bakımından bir ülkede iktisadi düşüncenin gelişmişlik düzeyi ile o ülkenin iktisadi gelişmişlik düzeyi arasında doğrusal bir ilişki kurabilmek olanaksızdır. Yazdıklarıyla yalnızca yaşadığı 20. yüzyıla değil, geriye dönük olarak 19. yüzyıla da damgasını vuran ünlü İngiliz tarihçi Eric Hobsbawm bu duruma dikkat çekmiştir. Ona göre, Avusturya dünyanın en seçkin ekonomistlerinden oluşan bir okula ev sahipliği yaptığı 1938 öncesinde iktisadi bakımdan bir başarı ör-

1 “Par ma foi! Il y a plus de quarante ans que je dis de la prose sans que j'en susse rien, et je vous suis le plus obligé du monde de m'avoir appris cela.”

neği sergilemezken, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, adı yurtdışında bilinen tek bir ekonomistin bile ülkede bulunmadığı bir dönemde, gerçek bir başarı öyküsüne dönüşmüştür. Diğer yandan, dünyaca tanınmış iktisat yaklaşımına kendi üniversitelerinin kapılarını kapatan Almanya da bundan hiç zarar görmüşe benzememektedir. Hobsbawm, “*American Economic Review* dergisinin sıradan bir sayısında bugün kaç Koreli ya da Japon iktisatçı atıf almaktadır?” diye sorar (Hobsbawm, 1996: 564).² Aslında bir adım daha öteye giderek, bir ülkede sıradan bir iktisadi düşüncenin yaygın varlığının bir süre sonra ister istemez bir tür tutuculuğa yol açtığı, bu nedenle, farklı iktisadi düşüncelerin ve onların besleyeceği iktisat politikalarının gelişmesini engellediği, bunun da sıçrama ve kopma gerektiren bir gelişme izleğinde ülkenin önünü tıkayacağı düşünülebilir. Hiç düşünmemiş olan birisinin ilk kez bir şey düşünmesi kolay değildir, ama eğer bunu başarabilirse, özgün bir şeyler düşünme olasılığı, köklü bir gelenekten gelen ve bütün eğitimiyle o gelenekte bir halka oluşturmaya koşullandırılmış birininkine göre çok daha yüksektir. Daha kolay anlaşılabilmesi umuduyla, bir kişi üzerinden betimlediğimiz bu durum, okullar veya akademik topluluklar için de, aynı olmamakla birlikte geçerlidir.

Bilinçli bir iktisadi düşüncenin varlığının, yokluğuna göre başlı başına bir üstünlük oluşturmadığını yukarıda gördük. Öte yandan, bilinçli bir iktisadi düşüncenin varlığı, bir iktisadi düşünce tarihinin de varlığını er ya da geç gündeme getirir. İktisadi düşünce tarihinde temel olarak iki farklı yaklaşım vardır. Bunlardan birinci ve daha yaygın olan yaklaşım, iktisadi düşüncenin tarihinde çizgisel bir gelişim, bir evrim olduğunu varsayar. Bugün yaygın kabul gören iktisadi kuramın elimizdeki en iyi iktisat düşüncesini temsil ettiğinden hareketle, geçmişteki iktisadi düşüncelerin bu kuramın gelişmesine katkıla-

2 Hobsbawm, bununla birlikte, 19. yüzyılın sonlarından beri sosyal demokrat iktisat politikaları ile refaha kavuşmuş İskandinavya'nın aynı zamanda dünyaca saygın iktisat kuramcılarına ev sahipliği edilişle güçlü bir karşı örnek oluşturduğunu söylemeden edemez (Hobsbawm, 1996: 564).

rını ele alır (Schumpeter, 1954; Blaug, 1964; Niehans, 1994). Buna göre, eski iktisadi düşünceler bugünkü egemen kurama ne denli katkıda bulunmuşlarsa o denli önemsenir ve değerlendirilirler ki buna “birikimli” bakış da denebilir (Roncaglia, 2005: 2 ve 14). Buna karşılık, bugünkü egemen iktisat kuramının soyağacında yer almayan düşünceler ise iktisadi düşünce tarihinden dışlanırlar. Bu teleolojik bir yaklaşımdır. Kendi kabul etmese de görelidir. Şöyle ki, ileride bugünkü egemen yaklaşım yanlışlanır ve gündemden düşer, yerini başka bir yaklaşıma bırakırsa, bu kez anlatıda yeni egemen kuramın geçmişteki ardılları öne çıkarılacak, buna karşılık, iktisadi düşüncede o güne kadar sırf önceki egemen kurama katkıları nedeniyle yer edinmiş birtakım düşünceler de ayıklanıp unutulacaktır. Bu çerçevede, iktisadi düşünce tarihi, egemen kuramlar baştan başa değişebildiği sürece eksik bir anlatı olarak kalmaya mahkûmdur. Eğer bir gün kuramsal sıçramalar olanaksız hale gelirse –ki bunun şimdiye kadar gerçekleşip gerçekleşmediği de burada girmek istemediğimiz ayrı bir tartışma konusudur– iktisadi düşünce tarihi sabitlenecek, ancak bu onun eksik bir tarih olduğu gerçeğini bizlere unutturabilse bile değiştiremeyecektir. İktisadi düşünce tarihine, ikinci bir yaklaşım daha vardır. Bu ikinci yaklaşım, iktisadi düşünceleri kendi bağlamları ve o günkü koşullar çerçevesinde ele almayı amaçlamaktadır (Roll, 1938; Mitchell, 1967; Screpanti ve Zamagni, 1993). Bu bakımdan, geçmişin bütünselliği içinde, düşünceler ile bağlamlar arasındaki belirleyicilik ilişkisini de –şu ya da bu ölçüde– dikkate alarak, yeniden kurgulanmasına açıktır (*substantivist reconstruction*). Görelilik, bu yaklaşımın çeşitli örneklerle uygulamalarında da açıkça görüldüğü gibi önemsenmektedir (Winch, 1978, 1996 ve 2009; Tribe, 1999). İkinci yaklaşım, ilki kadar yaygın olmamakla birlikte, özellikle kimi genç kuşak iktisadi düşünce tarihçilerini çekim alanına almıştır. Bu yaklaşımı araştırmacılara çekici kılan özelliklerin başında, egemen iktisat kuramının at gözlüğünün sınırlayıcılığının yerine, tarihselliği dikkate alan, çok disiplinliliğe uygun bir doğaçlama olanağının bulunması, ve dolayısıyla yaratıcılık ve özgünlüğe bir

alan kazandırılması sayılabilir. Bu yaklaşım, iktisat düşüncesini soyutlayıcı değil, zenginleştiricidir.

Bir kez ortaya çıktı mı, iktisadi düşünce tarihinin temel işlevi, kendi kendini meşrulaştırmaktır. Molière'in karakteri örneğinde gördüğümüz gibi, sonradan kazanılan varoluş bilinci başlı başına bir kıvanç ve övünç kaynağı olabileceği gibi, iktisadi düşünce tarihi alanının meşruiyetinin pekiştirilmesi de, hem bu alanda yoğunlaşan bilim insanlarına yeni olanaklar sağlar, hem de, daha önemlisi, iktisadi düşünce tarihinden çıkarılabilecek dersler ile, bir ülkede iktisat politikası yapabilme olanağı meşrulaştırılabilir. Bunun bir adım ötesinde ise, bu derslerin farklı iktisat politikalarını biçimlendirmek ve desteklemek için seferber edilmesidir. Kısacası, iktisadi düşünce tarihinin varoluş nedeni kendi kendini işlevselleştirmektir ki, bu açıdan, yukarıda özetlediğimiz her iki iktisadi düşünce tarihi yaklaşımının da işlevselleştirmeye elverişli, ancak birbirinden farklı sonuçları vardır. Birinci yaklaşım daha kısa süreli kaygılarla hareket ederek öncelikle egemen kuramı ve onunla uyumlu politikaları destekler. İkinci yaklaşım, ortam ve bağlam vurgusunu öne çıkarıp, kuramın kendi başına doğruluğu savından uzaklaştığı için daha geniş bir muhalif politikalar yelpazesine hizmet eder.³ Her ne olursa olsun, iktisadi düşünce tarihi işlevseldir ve bu özelliği nedeniyle kendisi bir tartışma konusu olmaktan bir türlü uzaklaşamaz. İktisat politikalarının başarı ya da başarısızlığı iktisadi düşünce tarihinin içeriğini doğrudan etkiler. Gözde olan politikalar gözden düşüp değiştiği ç iktisadi düşünce tarihi de değişikliğe uğrar.

Bizde iktisadi düşünce ve iktisadi düşünce tarihi

Bir iktisadi düşünce tarihinin olabilmesi için öncelikle bir iktisadi düşüncenin olması gerekir.⁴ Osmanlı İmparatorluğu dö-

3 Bu çalışmada ele alacağımız temel kaynaklardan birinin yazarı, kitabının Giriş'inde "Ancak, bu çalışmanın, ortodoks iktisada meydan okuma çabalarını yüreklendirme gibi bir katkı sunması beklenebilir," diyerek bu savımıza bir örnek oluşturmaktadır (Çakmak, 2011: 28).

4 Burada konuya ülkeler düzleminde yaklaşmaktadır. Osmanlı-Türk örneğinde, Osmanlı ve Türkiye iktisadi düşünce tarihi söz konusu olmaktadır. Türkiye'de,